

Anekdoot kui niisugune

Erkki Kõlu

Võõrsõnade leksikon defineerib *anekdooti* kui lühikest, huvitavat, enamasti väljamõeldud, kuid tabavat lookest mõnest lõbusast või naljakast juhtumist. Tegelikult ei ütle see definitsioon *anekdoodi* kohta peaaegu mitte midagi, lisaks on aga ka puudulik ja väär.

Anekdoot on üks nalja eriliike. Seejuures selline eriliik, mis on väga laialdaselt kasutatav. Tõenäoliselt pole olemas inimest, kes poleks mõnda *anekdooti* kuulnud, enamus on aga ka ise mõne *anekdoodi* rääkinud. Kui nali võib olla mingi kild, kellegi ütlus, mingi situatsiooni kirjeldus, mõne lõbusa või naljaka juhtumi ümberjutustus, siis *anekdoot* eeldab juba ülesehituses teatud tihendatust, välja on jäetud kõik ebaolulised detailid, ja muidugi lõpeb *anekdoot* puändiga. Ka pole *anekdoodi* kohta õige öelda, et ta on välja mõeldud, see väide on täiesti vale. Mis asi see *anekdoot* siis ikkagi on? Järgnevalt püüangi sellele vastata.

ANEKDOOT KUI KOLLEKTIIVNE RAHVALOOMING

Anekdootidel (*absurdianekdoodid* võibolla välja arvatud) puudub kindel autor. *Anekdoodid* tekivad tegelikest sündmustest edasirääkimise protsessis.

Iga *anekdoodi* algmaterjaliks on mingi tegelikult asetleidnud sündmus. Inimene, kes seda sündmust nägi või selle läbi elas, räägib sellest oma sõbrale, sugulasele või tuttavale. See jälle omakorda oma sõbrale, tuttavale, naabrile jne. Lugu edasi rääkides jätab inimene ühest küljest ära ebaolulisi detaile, mis jutustuse käiku pidurdavad ja lisainfot ei anna, teisest küljest lisab loole aga omapoolse nägemuse, liialdab ja moonutab, kuni esialgset sündmust, nõ. *anekdoodi* allikat, pole enam võimalik tuvastada. Mida kauem *anekdoot* suust suhu liigub, seda rohkem ta muutub ja teiseneb.

Kas tekib hetk, mil võib väita, et mingi *anekdoot* on täiesti valmis? Sellist hetke ei teki, sest tänu pidevale edasirääkimisele muutuvad *anekdoodid* pidevalt. Muutuvad tegelased, sündmuskoht, olukord, detailid ja mõnikord isegi puänt. Nii võib ühel populaarsel *anekdoodil* olla hulgaliselt teisendeid. Näitena võib siin tuua *anekdoodid* Brezhnevist, mida nüüd Eestis Meri, Siimanni ja Savisaare kohta räägitakse. Niisiis on *anekdoot* pidevas muutumises ja liikumises, saavutamata kunagi lõplikku stabiilsust.

MILLEL PÕHINEB ANEKDOOT

Anekdoot põhineb kas situatsiooni-, karakteri- või sõnakoomikal. Sageli on *anekdoodis* ühte põimunud mitu koomika liiki, mõnikord isegi kõik kolm. Toon iga liigi kohta ühe näite.

1. SITUATSIOONIKOOMIKA

Härra Müller tuleb koju ja viskub surijana tugitooli.

"Kallim, kutsu mulle kiiresti arst!" sosistab ta naisele. "On juhtunud midagi hirmsat: ma ei saa ennast enam sirgu ajada."

"Õelge, palun, kas on veel mingit lootust?" küsib kohkunud naine kohalejõudnud arstilt.

"On küll," vastab arst. "Talle mõjub väga hästi, kui ta oma ülemise püksinööbi vestinööbi keskmisest august lahti päästab."

Selles *anekdoodis* on tegemist ilmselge naljaka situatsiooniga, mille peale puánt üles ehitatud ongi.

2. KARAKTERIKOOMIKA

"Hei, John, olge hea ja tooge klaver siia!" hõikab lord oma teenrile.

"Kohe, sir!" vastab teener. "Kas hakkate mängima?"

"Ei, suitsetama. Ma unustasin tikud klaveri kaanele."

See *anekdoot* iseloomustab pisiseiga kaudu inglise lordi.

3. SÕNAKOOMIKA

Naine küsib mehel poodi minna. Mees ajab vastu:

"No kuhu ma lähen! Õues on niisugune ilm, et hea peremees ei aja sellisega koeragi välja."

"Taevake, eks sa mine siis ilma koerata," vastab naine.

Selles näites esineb sõnakoomika küllaltki tuntud väljendi "koerailm" kaudu.

ANEKDOODILE ISELOOMULIKUD TUNNUSED

1. LÜHIDUS

Anekdooti räägitakse edasi seni, kuni tema sisuks on ainult olulised detailid, st., kui iga järgmise detaili äravõtmine kahjustaks puänti või selleni viivat struktuuri. Kui *anekdoot* on pikk, lohisev, siis võib see tähendada, et:

- a) tegemist on alles toomaterjaliga, mis pole veel nõ. "lihvitud";
- b) rääkija pole *anekdoodist* aru saanud või ei oska ta kuuldud *anekdooti* edasi anda.

2. TÄPSUS

Lühivormina annab *anekdoot* edasi ainult seda, mida on tarvis puändini jõudmiseks, kahetähenduslikkusel ja ümberütlemisel pole *anekdoodis* kohta, kogu tee kuni lõpupuändini peab olema sirge ja selge.

3. PUÄNT

Anekdoodi üks kõige iseloomulikumaid tunnuseid on üllatav lõpplahendus, ilma selleta muutub *anekdoot* tavaliseks naljalooks või lõbusaks jutukeseks. Puänte on mitmesuguseid:

- a) astmeline puänt, kus *anekdoodil* on mitu puänti, millest igaüks viib järgmise juurde ja kõik kokku viivad lõpp-puändini;
- b) edasilükatud puänt, kus puänti tavaliselt korduste abil ikka ja jälle edasi lükatakse. Edasilükkamise põhjuseks on põnevuse suurendamine ja tegelaste täpsema karakteriseerimise vajadus.
- c) topeltpuänt, kus üks tegelastest ütleb välja asja, mis võib vabalt olla puänt, teine tegelane aga täiendab seda omapoolse puändiga.

ANEKDOOT KUI REAALSUSE PEEGELPILT

Ühest küljest on *anekdoot* see sisu, mille vormiks ta on. Teisest küljest näitab mingis kindlas ühiskonnas või mingi kindla rahvuse seast võrsunud *anekdoot* ühiskonna liikmete või rahvuse suhtumist mingisse teemasse või situatsiooni.

Ajalooliselt on välja kujunenud, et politseid ja sõjaväge kui jõustruktuure on *anekdootides* peaaegu alati negatiivselt kujutatud. *Anekdoovid* abielust peegeldavad vähemalt selles mõttes abikaasade võrdõiguslikkust, et neis jäävad nii mees kui ka naine lolli ossa võrdselt. Nõukogude Liidus sündinud poliitilised *anekdoovid*, mis alles mõni aeg tagasi massikommunikatsiooni vahendusel laiemalt tuntuks said, näitavad selgelt suhtumist nõukogude riiki, sotsialismi, kommunistlikku parteisse ja riigimeestesse.

Anekdoot käib ühiskondlikest sündmustest alati kuigipalju taga, sest olles inimestevahelise kommunikatsiooni tulemus, ei saa ta väga operatiivne olla. Justkui selle tõsiasja kompenseerimiseks elab *anekdoot* oma ajast palju kauem. *Anekdoodi* kangelane võib juba ammu surnud olla ja sündmus unustatud, kuid *anekdoodis* elavad nad edasi aastaid ja miks mitte ka sajandeid. Kokkuvõttes võib öelda, et *anekdoot* on reaalsuse peegelpilt, mis konkreetset hetket näitab meile juba möödunud reaalsust. Sellisena on *anekdoot* osa ühiskonna kultuurist ja ajaloost ning väärrib seepärast säilitamist.

ANEKDOOTIDE

TEEMAD

Kuivõrd *anekdoot* on tegelikkuse peegeldus, siis on *anekdootide* temaatika sama rikkalik kui elu ise. Tõenäoliselt on kõige rohkem *anekdoote* abielust, sest see on juba tuhandeid aastaid olnud üks peamisi ja stabiilsemaid inimestevaheliste suhete vorme. Palju *anekdoote* on ka kohtupidamisest, sõjaväest, alkoholist jms. Enamasti ei kuulugi *anekdoot* puhtalt ühe teema alla, vaid mitme alla korraga.

Näiteks võib järgmise *anekdoodi* -

Kohtunik: "Kuidas te aru saite, et teie naine surnud on?"

Tunnistaja: "Kui ma koju tulin, siis virutasin talle jalaga, nagu ikka, aga tema isegi ei iitsatanud."

- liigitada kolme teemasse:

- a) iseloomult kuulub ta musta huumori hulka;
- b) tegelaste (mees räägib oma naisest) poolest kuulub ta *abieluanekdootide* sekka;
- c) tegevuskoha poolest on tegemist *kohtuanekdoodiga*.

Eraldi teema moodustavad *absurdianekdoodid*, mis ainsa *anekdootide* liigina harilikult ei põhine tegelikult asetleidnud sündmustel.

Rahvuslikud *anekdoodid* iseloomustavad seda rahvust ja need võib jagada kaheks:

- a) mingi kindla rahvuse hulgas kujunenud *anekdoodid*, mis seda rahvust iseloomustavad;
- b) mingi kindla rahvuse hulgas kujunenud *anekdoodid*, mis iseloomustavad mõnda teist rahvust.

ANEKDOODI ESITAJA

Selle lühiülevaate lõpus peatu ma veel hetkeks *anekdoodi* esitajal. Kuivõrd *anekdoodid* levivad inimeselt inimesele peamiselt suulisel teel, on esitajal erakordselt tähtis roll. *Anekdooti* rääkides paneb esitaja oma miimika, zhestide ja intonatsiooniga *anekdooti* oma suhtumise, esitajapoolse emotsionaalsuse. *Anekdoodi* vastuvõtja ei võta vastu mitte ainult paljast teksti, vaid ka seda, kuidas talle *anekdooti* räägitakse. Kirjapanduna kaotab *anekdoot* esitaja eripära, jääb ainult see, mida saab edasi anda teksti abil.